

Kretanje stanovništva Brodsko-posavske županije, 1981. – 1991. – 2001.

MARIO KEVO, Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, Republika Hrvatska

Autor ističe neke aspekte kretanja stanovništva Brodsko-posavske županije (bivše općine Slavonski Brod i Nova Gradiška), odnosno posebno se osvrće na dva međupopisna razdoblja (1981. – 1991. i 1991. – 2001.). Naglasak je stavljen na pokušaj utvrđivanja razmjera demografskih promjena kao posljedica Domovinskoga rata. Dakle, najviše riječi će biti o popisnom i prirodnom kretanju stanovništva, migracijskom saldu te o narodnosnoj strukturi stanovništva.

Ključne riječi: Republika Hrvatska, Brodsko-posavska županija, Slavonski Brod, Nova Gradiška, Domovinski rat, demografske promjene.

Uvod

Kretanje stanovništva Brodsko-posavske županije u dva posljednja međupopisna razdoblja nedovoljno je istražena tema, a riječ je o demografskoj problematici proistekloj iz Domovinskog rata, koji je na nju imao izravan utjecaj. Iz naslova je razvidno da njegova izrada neizostavno uključuje komparaciju podataka o kretanju ukupnog broja stanovništva i njegovoj narodnosnoj strukturi, zatim podataka o prirodnom kretanju, dobnoj, spolnoj i obrazovnoj strukturi stanovništva. S obzirom na ograničenost prostora predmet razmatranja u radu su neki važniji aspekti demografske problematike Brodsko-posavske županije, tj. promjene u posljednjem međupopisnom razdoblju (1991. – 2001.). Stoga će u radu biti najviše govora o nekoliko bitnih činitelja kretanja stanovništva, kao što su popisno i prirodno kretanje stanovništva, migracijski saldo te promjene u narodnosnoj strukturi stanovništva. Ove promjene ne mogu se utvrditi na temelju rezultata samo jednoga međupopisnog razdoblja, ali niti odvojeno od niza drugih činitelja, poput ekonomsko-gospodarskih, migracijskih, društvenih i sličnih procesa, već se trebaju analizirati u dugoročnijem razdoblju. Istraživačko razdoblje sam omeđio na 20 godina, tj. odlučio sam napraviti usporednu analizu podataka iz dva međupopisna razdoblja (1981. – 1991. i 1991. – 2001.). S demografskoga gledišta, riječ je o relativno

kratkom razdoblju, ali je ono ipak dostatno za prikaz bitnih karakteristika demografskih promjena u posljednjem međupopisnom razdoblju. Istodobno, u radu ću dotaknuti i ostala demografska pitanja koliko bude potrebno za bolje razumijevanje problematike rada.

Za prirodno i popisno kretanje te promjene narodnosne strukture stanovništva Brodsko-posavske županije postoje podaci koji su zadovoljavajući. Riječ je o statističko-demografskim izvorima (dokumentacija o prirodnom kretanju stanovništva, statistički godišnjaci i ljetopisi, popisi stanovništva) Državnog zavoda za statistiku RH (od 1992.), zatim bivšeg Zavoda za statistiku SR Hrvatske (1971. – 1991.) te Zavoda za statistiku RH (1991. – 1992.) kao i djelo Mirka Korenčića o naseljima i stanovništvu SR Hrvatske.¹

Ovdje moram spomenuti i nekoliko veoma bitnih problema koji utječu na izračun spomenutih demografskih aspekata stanovništva. Naime, izračun prirodnog prirasta (razlika između broja rođenih i broja umrlih) je izrađen prema vitalnoj statistici Državnog zavoda za statistiku i nije potpun jer korišteni izvori ne sadrže podatke za područja koja su u razdoblju Domovinskoga rata bila privremeno nedostupna hrvatskom državno-pravnom poretku. Popisno kretanje stanovništva riješio sam uz pomoć objavljenih izvora o kretanju stanovništva Republike Hrvatske, odnosno Brodsko-posavske županije od 1857. do 2001., ali i ovdje sam naišao na problem na koji nisam mogao previše utjecati. S obzirom na to da Državni zavod za statistiku od 1998. primjenjuje novi metodološki pristup u prikupljanju podataka o stanovništvu, rezultati popisa stanovništva obavljenog 2001. nisu potpuno usporedivi s rezultatima ranijih popisa. U tom popisu stanovništva u Hrvatskoj je prvi put primijenjena međunarodna metodologija te su u broj stanovništva ušli samo hrvatski državljani koji su u Hrvatskoj imali prebivalište, ali iz zemlje nisu bili odsutni dulje od godinu dana kao i osobe koje su boravile u Hrvatskoj dulje od godinu dana. Dakle, u ukupan broj stanovništva nisu uključene osobe koje su bile odsutne izvan Hrvatske dulje od godinu dana, a koje su u ranijim popisima smatrane

¹ Mirko KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo Socijalističke Republike Hrvatske 1857. – 1971.*, Djela JAZU, knj. 54, ur. Vladimir STIPETIĆ, Zagreb, 1979.; *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. po naseljima*, sv. 3. i 5., priir. Jakov GELO i dr., Republika Hrvatska, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1998.; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.; Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, materinskom jeziku i vjeri*, Statističko izvješće 1.166., Zagreb, siječanj 2003.

Dokumentacija o prirodnom kretanju stanovništva:

REPUBLIČKI ZAVOD ZA STATISTIKU: Prirodno kretanje stanovništva za pojedine godine: 1982., 1983., 1984., 1985.; DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU: Prirodno kretanje stanovništva 1991. – 2000.

Statistički godišnjaci i ljetopisi:

REPUBLIČKI ZAVOD ZA STATISTIKU: *Statistički godišnjak Socijalističke Republike Hrvatske*, 1971. – 1990., god. 1.-21., Zagreb, 1973. – 1990.; *Statistički godišnjak Republike Hrvatske 1990.-1991.*, god. 22-23., Zagreb, 1990. – 1991.; DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU: *Statistički ljetopis Republike Hrvatske*, 1992. – 2003., god. 24.-36., Zagreb, 1992. – 2003.; *Statistički ljetopis hrvatskih županija*, Zagreb 1993.

stanovnicima Hrvatske.² Riječ je o popisivanju tzv. „prisutnog“ stanovništva koje je u državi prisutno u trenutku popisivanja, a ne, kao što je ranije bio slučaj, o popisivanju „stalnog“ stanovništva koje je imalo prijavljeno prebivalište te onih osoba koje su više puta godišnje dolazile u mjesto gdje su prijavljene ili osoba koje su održavale tijesne ekonomske odnose. Problem sam pokušao riješiti na najjednostavniji način tako što sam primijenio metodologiju korištenu do 1998., odnosno izračuni se temelje na brojčanim pokazateljima o svim stanovnicima Brodsko-posavske županije koji su imali prijavljeno prebivalište, i to bez obzira na to gdje su se u trenutku izrade popisa nalazili, tj. dio rada o popisnom kretanju stanovništva temelji se na koncepciji ukupno popisnog stanovništva.

Prostorno-geografske odrednice

U društvenom, gospodarskom, povijesnom, demografskom, ali i svekolikom razvoju nekog područja veliku ulogu imaju i njegove prirodne značajke. Geografski pokazatelji, klimatske značajke, vrste tla i bilja, zatim prometni položaj, udaljenost od većih središta samo su neki od detalja čija kombinacija utječe na demografska kretanja područja, promjene u strukturi stanovništva itd. Ukratko ću prikazati geografski značaj, prometni položaj i druge prirodne karakteristike Brodsko-posavske županije, koja je u današnjem prostornom obuhvatu ustrojena krajem 1992. godine. Ti podaci su važni za objašnjavanje problematike područja i njegove funkcije početkom 90-ih godina XX. stoljeća, odnosno za bolje razumijevanje promjena koje su se na tom prostoru dogodile u posljednjem međupopisnom razdoblju.

Slavonskobrodsko-novogradiško ili slavonsko Posavlje naziv je koji se uobičajio za ravničarsko (nizinsko) područje smješteno u južnom dijelu Pansonske nizine. Područje je smješteno uz obalu rijeke Save koja je za vrijeme SFR Jugoslavije predstavljala granicu između Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine, a koja je s međunarodnim priznanjem obje republike (1992.) postala međudržavna granica. Sa sjevera područje omeđuju Psunj, Požeško i Diljsko gorje. Brodsko-posavska županija obuhvaća 2.034 km², što čini 3,61 posto od ukupnog teritorija RH.

Prema teritorijalnoj podjeli lokalne uprave i samouprave SR Hrvatske početkom 90-ih godina prošlog stoljeća na ovom prostoru su se nalazile općine

² Anđelko AKRAP, „Saldo migracija Republike Hrvatske i županija 1971. – 1981. i 1981. – 1991. za ukupno stanovništvo i stanovništvo u zemlji“, u: *Migracije u Hrvatskoj: regionalni pristup*, ur. I. LJAJIĆ, Zagreb, 1998., 34.; O ovom pitanju vidi i: Anđelko AKRAP, Jakov GELO, Marinko GRIZELJ, „Broj prisutnog stanovništva Republike Hrvatske i županija po dobi i spolu od popisa stanovništva 1991. do 1998. godine“, *Društvena istraživanja*, 5.-6. (43.-44.), Zagreb 1999., 679.-723. Nenad POKOS, „Metodološke promjene u popisima stanovništva“, *Hrvatska revija*, Časopis Matice hrvatske, 3, god. III, Zagreb 2003., 29.-35.; Jakov GELO, „Kretanje broja rezidencijalnoga (boravećeg) stanovništva Hrvatske u 20. stoljeću“, *Društvena istraživanja*, 4.-5. (72.-73.), Zagreb 2004., 653.-673.

Nova Gradiška i Slavonski Brod, koje su se od 1974. nalazile u sklopu Zajednice općina Osijek.³ Prema geografskom položaju Nova Gradiška je graničila s općinama: Slavonski Brod s istoka, Požega sa sjeveroistoka, Pakrac sa sjevera te s općinom Novska sa zapada, a na jugu s BiH. Istočnije je bila smještena općina Slavonski Brod koju su omeđivale općine: Nova Gradiška sa zapada, Slavonska Požega sa sjevera, Đakovo sa sjeveroistoka te općina Županja s istoka, dok je na jugu graničila s BiH.

Stanovništvo je bilo rasprostranjeno u 184 naselja, tj. svaka općina je imala po 92 naselja, a najveća naselja su bili gradovi Slavonski Brod (55.683) i Nova Gradiška (14.044). Usporedbom broja stanovnika u gradskim, odnosno seoskim naseljima ovih općina vidljivo je da su procesi deagrarizacije sve više uzimali maha na području općine Slavonski Brod, gdje je 48,74% pučanstva živjelo u gradu, dok je općina Nova Gradiška, u kojoj je 76,88% stanovništva bilo naseljeno u seoskim naseljima, bila pretežno ruralnog karaktera. Općina Slavonski Brod je površinom obuhvaćala 1.065 četvornih kilometara i tu je živjelo 107,28 stanovnika na km² što je bilo mnogo više od hrvatskog prosjeka dok je situacija na području novogradiške općine (969 km², 62,69 st./km²) bila značajno drukčija i ispod hrvatskog prosjeka koji je iznosio 84 st./km² (Vidi: Tablica 1.). Prema rezultatima posljednjega predratnog popisa stanovništva Hrvatske (1991.) na području obje općine (Brodsko-posavska županija) živjelo je 174.998 stanovnika ili 3,66% ondašnjeg pučanstva Hrvatske, od kojih su najveći udio u stanovništvu imali Hrvati (80,61%). S udjelom od 11,41% slijedili su Srbi, zatim Jugoslaveni s 2,92% dok su pripadnici ostalih narodnosnih skupina u stanovništvu imali udio od 5,06%.⁴

Prostor novogradiške i slavonskobrodske Posavine ili područje Brodsko-posavske županije ulazi u sastav nekoliko regija što ovisi o osnovama na kojima počiva provedena regionalizacija. Prva je tzv. *uvjetno-homogena* regionalizacija Hrvatske koja se temelji na grupiranju ekonomski relevantnih kriterija reljefne strukture, klimatsko-ekoloških osobina i procesa historijsko-geografskog razvoja izraženih u tipovima strukture naseljenosti, a povezanih s etnografskim i ekonomskim obilježjima.⁵ Prema ovim prirodnim osnovama geografske regionalizacije županijsko područje se nalazi u sklopu *Peripanonskog prostora*, a na nižem stupnju regionalizacije to je *Središnje hrvatsko međuriječje* koje obuhvaća *Poiloglje* sa srednjoslavonskim pobrđem i na tom prostoru je smještena novogradiška (*Zapadna srednjoslavonska*) i brodska (*Istočna srednjoslavonska*) Posavina.⁶ Prema regionalnoj tzv. *nodalno-funkcionalnoj diferencijaciji*, čije su

³ Zoran KLARIĆ, „Teritorijalno-politička organizacija i centralno-mjesni sustav Hrvatske“, Zbornik radova, I. hrvatski geografski kongres, *Geografija u funkciji razvoja Hrvatske*, Zagreb 12. i 13. listopada 1995., Zagreb 1996., 30.

⁴ *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. po naseljima*, prir. Jakov GELO i dr., Republika Hrvatska, Državni zavod za statistiku, Zagreb 1998., sv. 3., 1855.; sv. 5., 2809. (dalje: *Narodnosni sastav po naseljima 1880. – 1991.*).

⁵ Veljko ROGIĆ, „Nacrt uvjetno homogene regionalizacije SR Hrvatske“, *Geografski glasnik*, 45., Zagreb 1983., 75. (dalje: V. ROGIĆ, *Nacrt uvjetno-homogene regionalizacije*).

⁶ ISTO, 78.-79.

osnove društveni i gospodarski pokazatelji, Hrvatska se dijeli na četiri velike makroregije (Osječka, Zagrebačka, Splitska i Riječka), a ovaj prostor ulazi u sastav *Osječke makroregije (Istočna Hrvatska)*, što znači da je Osijek bio na najvišem stupnju od svih prisutnih gradova i predstavljao je makroregionalno središte kojemu su gravitirala sva ostala slavonska naselja.⁷ Drugo najveće sjedište ove makroregije je Slavonski Brod koji je bio središte regionalne gravitacije prostornog okupljanja (imao je više od 50.000 stanovnika) što znači da su mu osim susjedne i najbliže Nove Gradiške, gravitirali i Slavonska Požega i Županja, a donekle i Đakovo koje se nalazi na pola puta prema središtu na višem stupnju, odnosno prema Osijeku.⁸ Nadalje, kao subregionalnom centru, Slavonskom Brodu, su gravitirali i susjedni Bosanski Brod i Derventa, odnosno Bosanska Posavina.⁹ Od navedenih gradova, Nova Gradiška je prema stupnjevanju regionalne nodalno-funkcionalne diferencijacije bila na najnižem stupnju i predstavljala je središte subregionalne gravitacije prostornog okupljanja drugoga reda (više od 10.000 stanovnika).¹⁰

Prema administrativno-teritorijalnoj reformi lokalne uprave i samouprave, tj. prema *Zakonu o teritorijalnoj podjeli Republike Hrvatske*, od teritorija slavonskobrodske i novogradiške općine 31. prosinca 1992. je ustrojena Brodsko-posavska županija.¹¹ Lokalna uprava i samouprava su konstituirani u sklopu dvaju gradova i 26 općina.¹² Tako je područje bivše novogradiške općine ustrojeno u sklopu grada Nove Gradiške te općina Cernik, Davor, Dragalić (1997.), Gornji Bogićevci, Nova Kapela, Okučani, Rešetari, Stara Gradiška, Staro Petrovo Selo i Vrbje, a područje bivše općine Slavonski Brod u sklopu grada Slavanskog Broda te općina Bebrina, Brodski Stupnik, Bukovlje (1997.), Donji Andrijevi, Garčin, Gornja Vrba (1997.), Gundinci, Klakar, Oprisavci, Oriovac, Podcrkavlje, Sibinj, Sikirevci (1997.), Slavonski Šamac, Velika Kopanica i Vrpolje.¹³

⁷ Veljko ROGIĆ, „Jednostavnost i fleksibilnost koncepta nodalno-funkcionalne diferencijacije SR Hrvatske“, *Geografski glasnik*, 46., Zagreb 1984., 77. (dalje: V. ROGIĆ, *Jednostavnost i fleksibilnost*).

⁸ ISTO, 77.

⁹ Kratki prikaz razvoja Bosanske Posavine s naglaskom na narodnosne promjene: Ivan CRKVENČIĆ, „The Posavina Border Region of Croatia and Bosnia-Herzegovina: Development from 1918-1991 (With Special Reference to Changes in Ethnic Composition)“, *Društvena istraživanja*, 3. (71.), Zagreb 2004., 579.-595.

¹⁰ V. ROGIĆ, *Jednostavnost i fleksibilnost*, 77.

¹¹ I. CAFUTA, *Kronologija 1990. – 1992.*, 118.

¹² Ustroj lokalne uprave i samouprave je reformiran i 1997. kada su ustrojene nove općine. U takvim općinama u zagradi navodim da su utemeljene 1997. godine.

¹³ *Statistički ljetopis Republike Hrvatske*, Republika Hrvatska, DZS, Zagreb, 35. godina, prosinac 2003., 551.; Ivan BERTIĆ, „Najnovije promjene u teritorijalno-upravnom ustrojstvu Republike Hrvatske“, *Geografski horizont*, 2., Zagreb, 1996., 19.; Iscrpno o jedinicama lokalne uprave i samouprave u Brodsko-posavskoj županiji: *Gradovi i općine Republike Hrvatske*, ur. Slavko ŠISLER, Zagreb 2004., 627.-709.

Kretanje ukupnog broja stanovnika (1857.-2001.)

Osnovni trendovi demografskog razvoja nekog prostora odražavaju se u brojčanoj dinamici stanovništva, odnosno u promjenama broja stanovnika u odgovarajućim međupopisnim razdobljima. Stoga se u sklopu popisnog kretanja stanovništva nekog područja odražava demografski razvoj, koji je istodobno i odraz društveno-gospodarskog razvoja određenoga prostora.¹⁴ U ovome dijelu rada načinio sam usporednu analizu popisa stanovništva na razini županije, ali i dodatnu raščlambu popisnog kretanja stanovništva na razini općina i zatim analizu popisnog kretanja stanovništva u gradskim, odnosno seoskim i ostalim naseljima. Usporedbom rezultata pokazat ću određena društvena i ekonomska kretanja koja obilježavaju demografski razvoj Županije u cjelini, ali isto tako i procese koji su bili karakteristični za svaku od općina posebno.

Na temelju prvog popisa stanovništva prema suvremenim popisnim načelima iz 1857. na tom području je živjelo 74.136 stanovnika, a u idućih gotovo stotinu i pedeset godina pučanstvo Brodsko-posavske županije je naraslo na 176.765 stanovnika. U razdoblju od 1857. do 2001. na županijskom području je došlo do porasta pučanstva za gotovo 2,4 puta. Pokazatelji prikazani u tablici br. 2 daju usporedne podatke o brojčanom kretanju stanovništva po međupopisnim razdobljima, prosječnu godišnju vrijednost promjene stanovništva, kao i indekse promjene broja stanovništva u međupopisnim razdobljima te promjene broja stanovništva prema posljednjem popisu iz 2001. u odnosu na prisutno stanovništvo 1857. i 1981. godine.

Iz usporednih pokazatelja o brojčanom kretanju stanovništva prikazanih u tablici vidljivo je nekoliko karakterističnih procesa koji prikazuju iste tendencije u RH. Naime, u promatranom razdoblju, županijsko područje je imalo konstantan porast broja stanovnika, osim u razdoblju 1869. – 1880. te u razdoblju 1910. – 1921. godine. U tim međupopisnim razdobljima došlo je do pada i to 1,94% u prvom, a 3,3% u drugom međupopisnom razdoblju. Ako se pogleda razdoblje o kojem je riječ, nije teško zaključiti da je na depopulaciju utjecalo veliko iseljavanje s područja Hrvatske i Slavonije, koje je trajalo od sredine 19. stoljeća do početka I. svjetskog rata, ali i pogoršanje gospodarskih prilika u Hrvatskoj. Do pogoršanja prilika je dovela i agrarna kriza u Europi, osobito teška od 1873. do 1895., a poslije ukinuća kmetstva, propadanja posjeda i osiromašenja sela uslijedila je, za ono doba, velika socijalna i demografska pokretljivost.¹⁵ Depopulacija zabilježena u drugom međupopisnom razdoblju izravna je posljedica demografskih gubitaka I. svjetskoga rata.

¹⁴ Dražen ŽIVIĆ, „Kretanje broja stanovnika i prostorni razmještaj stanovništva hrvatskog Podunavlja (1857.-1991.)“, Zbornik radova, II. hrvatski geografski kongres, Lovran 30. rujna – 3. listopada 1999., Zagreb 2000., 248.

¹⁵ Agrarna kriza je trajala 22 godine. U tom vremenu, u različitim dijelovima Hrvatske česta je pojava bila glad. Godine 1860. glad je registrirana u riječkoj županiji i Hrvatskom zagorju. Za Mažuranićeva banovanja u proljeće 1874. glad je prijetila plodnim dijelovima virovitičke, srijemske i bjelovarske županije. I 1879. glad je vladala u riječkoj, karlovačkoj i delničkoj podžupaniji, a u osječkoj i vukovarskoj podžupaniji zbog poplava. Usp.: Mirjana GROSS, Agneza SZABO, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Zagreb 1992., 308.-309.

Popisno kretanje stanovništva može se diferencirati i prema razdobljima nejednakog trajanja, ali njihovo izdvajanje ima uporišta u brojčanom razvoju stanovništva.¹⁶ Isto tako, osim brojčanog razvoja stanovništva, omeđenost ovih razdoblja vezana je i uz određene prijelomne godine, povijesne i političke događaje, ratove itd. koji su bili od iznimnog značaja za promatranje demografskih kretanja u duljem razdoblju, a imali su svakako i utjecaja na ta kretanja. Riječ je o razdobljima:

- 1.) 1857. – 1910., doba velikih iseljavanja, ali i useljavanja (Česi, Židovi, Nijemci);
- 2.) 1910. – 1931., doba stradanja u I. svjetskom ratu, a zatim konsolidacije;
- 3.) 1931. – 1948., doba neposredno, za vrijeme i nakon završetka II. svjetskoga rata;
- 4.) 1948. – 1971., doba konsolidacije nakon završetka II. svjetskog rata;
- 5.) 1971. – 1991., doba blagog porasta nataliteta (obilježio drugu polovicu 70.-ih) nakon tendencija pada te vrijeme prije raspada SFRJ;
- 6.) 1991. – 2001., doba stradanja u Domovinskom ratu.

Gledano prema spomenutim razdobljima stanovništvo Brodsko-posavske županije je imalo nejednak porast, a to je bilo izravno povezano s migracijskim kretanjima i stradanjima u svjetskim ratovima. Prema iskazanim podacima, najveći brojčani porast stanovništvo je imalo u 1. promatranom razdoblju (porast za 57,2% ili sa 74.136 na 116.540 stanovnika) te u 4. promatranom razdoblju koje je trajalo od 1948. do 1971. (porast za 22,04% ili sa 134.436 na 164.065 stanovnika). Prema prosječnome godišnjem porastu u apsolutnim pokazateljima upravo je 4. razdoblje bilo najplodnije s prosječno 1.288 novih stanovnika godišnje, a zabrinjavajući je podatak kako je u svim ostalim promatranim razdobljima taj porast iznosio tek nekoliko posto, osim u razdoblju od 1910. do 1931. kada je, unatoč I. svjetskom ratu, broj stanovnika rastao za 10,51% (prosječno 583 stanovnika godišnje). Svakako, ove promjene treba promatrati u kontekstu događaja koji ih omeđuju. Dakle, 4. razdoblje je bilo doba konsolidacije stanja i vrijeme mira nakon II. svjetskog rata, ali i vrijeme kada u reproduktivnu ulogu ulaze osobe rođene 30-ih godina 20. stoljeća te osobe rođene neposredno nakon završetka II. svjetskog rata. Isti razlog odnosi se i na 2. promatrano razdoblje, kada su pozitivni rezultati iz međupopisnog razdoblja (1921. – 1931.) potpuno nadoknadili demografske gubitke iz I. svjetskog rata.

Ako bi se popisno kretanje stanovništva promatralo prema područjima bivših općina, prisutni su sasvim različiti podaci koji su prikazani u tablicama 3. A i 3. B, a iz njih je vidljivo da se stanovništvo bivše slavonskobrodske općine

¹⁶ ISTO, 249. Autor raspoznaje pet razdoblja, odnosno 1. 1857. – 1910., 2. 1910. – 1931., 3. 1931. – 1948., 4. 1948. – 1971. te 1971. – 1991. Ovdje sam primijenio spomenutu razdiobu na razdoblja uz manju modifikaciju, odnosno pridodao sam i dodatno razdoblje od 1991. do 2001.

u odnosu na brojčane pokazatelje iz prvoga suvremenog popisa stanovništva (1857.) utrostručilo, odnosno poraslo za 2,96 puta (Vidi: Tablica 3. A).

Iz tablice je razvidno kako je na području bivše općine Slavonski Brod bio prisutan stalan rast broja stanovništva osim u međupopisnim razdobljima 1869. – 1880. te 1910. – 1921., kada je zabilježen pad broja stanovnika za oko tri posto. Zanimljivo je i da u posljednja tri desetljeća ovo područje ima iznadprosječan porast broja stanovništva. U posljednjem međupopisnom razdoblju (1991. – 2001.) u mnogim dijelovima Hrvatske je došlo do depopulacije stanovništva, odnosno Hrvatska ima smanjenje broja stanovnika, što je izazvano kretanjem stanovništva i izravnim demografskim gubicima, a uz ostalo je bilo izazvano i Domovinskim ratom. Stoga podaci za područje brodske općine upozoravaju na specifičnost s obzirom na to da je, unatoč ratu, broj stanovništva rastao za gotovo devet posto u odnosu na prethodni popis stanovništva (1991.). Naravno, kao što sam u uvodu rada upozorio na nemogućnost potpune usporedbe rezultata popisa stanovništva iz 1991. s rezultatima popisa iz 2001., ovdje naglašavam da ovi rezultati proizlaze iz usporedbe rezultata popisa prema ukupno popisanoj stanovništvu. Na takva relativno povoljnija demografska kretanja utjecao je pozitivan prirodni prirast, ali su veliki utjecaj imala i migracijska kretanja iz Bosne i Hercegovine, odnosno naseljavanje pučanstva iz Bosanske Posavine.

Pokazatelji za područje bivše novogradiške općine upozoravaju na sasvim suprotnu situaciju. Iako je i na tom području došlo do povećanja broja stanovnika (porast od 1,63 puta u odnosu na 1857.), taj je porast bio sasvim nedostatan za pokrivanje negativnih demografskih kretanja na tom području koji se u popisnom kretanju stanovništva ogledaju već od popisa stanovništva iz 1971. (Vidi: Tablica 3. B). Najnepovoljniji pokazatelji su prisutni upravo u posljednjem međupopisnom razdoblju, u posljednjem desetljeću XX. stoljeća, a ta izrazito nepovoljna demografska kretanja su bila dominantno izazvana Domovinskim ratom, te predstavljaju njegovu izravnu posljedicu. Utjecajem migracijskih (u ovom slučaju je evidentno da je riječ o emigracijskim) procesa došlo je do depopulacije, odnosno značajnog pada broja stanovnika na području bivše novogradiške općine. Posebna specifičnost ovoga područja je činjenica da je brojčano stanje stanovništva na tom području najveći porast imalo krajem 19. i početkom 20. stoljeća, tj. u međupopisnim razdobljima od 1880. do 1910. godine. Dakle, posebna specifičnost jer je to vrijeme emigracijskih valova u prekomorske zemlje, ponajprije u Ameriku, a novogradiško područje je u tom razdoblju imalo najveći relativni prirast broja stanovnika.

Od vremena prije samog I. svjetskog rata (osim u međupopisnom razdoblju od 1921. do 1931. kada je došlo do porasta pučanstva za 11,1%) prisutna je stagnacija popisnog kretanja stanovništva koja iznosi samo nekoliko posto ili je, pak, negativna. Naime, na takav zaključak upućuju podaci izneseni u tablici 5. B jer prosječne godišnje stope porasta broja stanovništva nisu iznosile više od 0,67%, zabilježenih u međupopisnom razdoblju 1948. – 1953. Od devet međupopisnih razdoblja koja su uslijedila između 1910. i 2001. čak će-

tiri međupopisna razdoblja su imala negativan trend, tj. u svakom je došlo do pada broja stanovnika. Lančani indeks u tablici (3. B) pokazuje kako je pad broja stanovništva najviše iznosio u posljednjem desetljeću 20. stoljeća jer je broj stanovnika 2001. bio za 13,72% manji nego broj stanovnika općine Nova Gradiška koji su popisani u prethodnom popisu (1991.). Nadalje, to je područje u popisnom kretanju stanovništva doživjelo vrhunac 1971. kada su popisana 63.754 stanovnika, a nakon toga je uslijedio stalni pad broja stanovnika. S obzirom na broj stanovnika koji je bio prisutan na tom području, prema posljednjem popisu stanovništva iz 2001. (52.416 st.) evidentan je brojčani pad za gotovo 18% u odnosu na najveći broj stanovnika koji je zabilježen 1971., a i prema baznom indeksu, koji pokazuje brojčano kretanje stanovnika u odnosu na prvi popis iz 1857., evidentno je da je brojčano stanje pučanstva na području bivše novogradiške općine unazađeno za gotovo cijelo stoljeće. Otprilike identičan broj popisanog pučanstva kao i 2001. područje je imalo u međupopisnom razdoblju za vrijeme I. svjetskog rata.

S obzirom na iznesene podatke, područje bivše novogradiške općine (prema političko-teritorijalnom ustroju do kraja 1992.) moglo bi se okarakterizirati kao izrazito emigracijsko dok je područje bivše općine Slavonski Brod bilo imigracijsko. Iako su u novogradiškom dijelu županije od 1971. prisutni izrazito negativni procesi, ali s obzirom na to da je ipak riječ o dvostruko manjem broju stanovništva nego u brodskom dijelu županije ti procesi, odnosno poremećaji u kretanju stanovništva ipak nisu toliko došli do izražaja u ukupnom broju stanovnika županije. Dinamika stanovništva na slavonskobrodskom području uspjela je nadoknaditi sve negativne procese iskazane na novogradiškom području pa je županijsko područje od 1948., tijekom svih idućih međupopisnih razdoblja, bilježilo stalan porast broja pučanstva. Uz navedeno treba dodati i da na popisno kretanje stanovništva veliku ulogu ima i iseljavanje, odnosno useljavanje, a o čemu će više riječi biti nakon prikaza prirodnog kretanja stanovništva Brodsko-posavske županije. Treba spomenuti migracijska kretanja selo-grad, tj. apsolutni broj i relativni udio pučanstva koje živi u gradskim, odnosno u seoskim i ostalim naseljima. Kretanja u društvenom i ekonomskom razvoju područja svakako imaju odraza i na demografsko kretanje stanovništva cijelog područja, tj. česte su migracije selo-grad s obzirom na to da urbano naselje pruža veće mogućnosti zapošljavanja, lagodnijeg i ugodnijeg života, ali i bolju društvenu infrastrukturu (vrtići, škole, knjižnice, muzeji i slično) itd. Prema povijesnom i političkom razvoju i prema reformama lokalne uprave i samouprave na području Brodsko-posavske županije postoje dva grada te 184 seoska naselja. Ovdje treba posebno naglasiti da nije utemeljeno ocjenu procesa urbanizacije davati na osnovi komparacije stanovništva prema administrativnom ustroju gradova jer su reformama lokalne uprave i samouprave 90-ih godina 20. stoljeća u sastav gradova uključena i ruralna naselja. No, unatoč tome i ovako dobiveni rezultati dostatni su za razumijevanje procesa urbanizacije.

Popisno kretanje te odnos gradskog i seoskog stanovništva u razdoblju od 1857. do 2001. u županiji prikazani su u tablici br. 4, gdje je prikazano i kretanje i prema području bivših općina. Iz podataka je evidentan brojčani porast obje kategorije stanovništva u promatranom razdoblju, a jači je bio porast gradskog stanovništva. U Brodsko-posavskoj županiji je od 1857. do 2001. zabilježen porast gradskog stanovništva za gotovo 1.486% dok je seosko stanovništvo raslo za samo 39,5%. U tom razdoblju relativni udio gradskog u ukupnom stanovništvu na županijskom području porastao je sa 6,84 na 45,51%, dok je relativni udio seoskog stanovništva pao s 93,16 na 54,49%.

Ako se posebno promotre pokazatelji za svaku od bivših općina, vidljivo je da su procesi urbanizacije, deagrarizacije i industrijalizacije intenzivni na slavonsko-brodskom području. Već tridesetih godina 20. stoljeća udio gradskog stanovništva u ukupnom stanovništvu je na slavonskobrodskom području dosegao gotovo četvrtinu da bi zatim ubrzano rastao (1953. – 2001.) te u posljednjem popisu stanovništva dosegao udio od gotovo 52% u ukupnom pučanstvu na području bivše općine. Ovi su procesi bili nešto sporiji na novogradiškom području, ali su se intenzivirali krajem 70-ih i početkom 80-ih godina 20. stoljeća. Prema rezultatima posljednjeg popisa stanovništva relativni udio gradskog stanovništva u ukupnom stanovništvu 2001. na tom je području iznosio nešto više od 30%. Usporedbom podataka iz posljednjeg popisa stanovništva s podacima iz prvog popisa (1857.) vidljivo je kako je relativni udio gradskog pučanstva na području bivše općine Slavenskog Broda rastao za 20 puta. Istodobno je i na novogradiškom području zabilježen stalan rast gradskog stanovništva, ali mnogo slabiji nego na slavonskobrodskom području te je 2001. u odnosu na 1857. gradskog stanovništva bilo za oko 8,5 puta više.

Razumljivo je da su procesi industrijalizacije i urbanizacije destabilizacijski djelovali na selo što pokazuju i podaci o popisnom kretanju stanovništva seoskih naselja na području Brodsko-posavske županije. Dok je u gradskoj populaciji, kako brojem tako i udjelom, prisutan stalan rast, kretanje seoske populacije je obilježeno odlaskom mlade populacije, tj. izrazito negativnim migracijskim saldonom. Seosko pučanstvo je 2001. imalo 96.320 osoba ili tek 39,5 posto više nego 1857., a ako se raščlamba načini prema pojedinim razdobljima, situacija postaje još složenija. Uz manje prekide, prisutan je blagi porast seoskog stanovništva do 1961. kada je ono u apsolutnom broju, sa 116.270 osoba, doživjelo svojevrni brojčani vrhunac, a od tada je prisutan stalan pad, kako u relativnim udjelima tako i u apsolutnom broju. Pad je godišnje iznosio prosječno gotovo pola posto, tj. oko 500 osoba. Unatoč ruralnijem karakteru, nepovoljni trendovi vezani uz brojčano kretanje seoske populacije izraženiji su na području bivše općine Nove Gradiške, gdje je broj seoskog pučanstva 2001. u odnosu na 1857. bio viši za samo 6.337 osoba ili za 21 posto. U odnosu na svoj najviši broj (53.897 osoba, 1961.) seoska populacija je na novogradiškom području 2001. zabilježila pad za oko trećinu, a kretanje je bilo izravna posljedica Domovinskog rata. Na ovakvu depopulaciju tih seoskih naselja najveći su utjecaj imali egzodus hrvatskog stanovništva (1991.) te srpskog pučanstva

(1995.). Istodobno, treba dodati kako je bitnu dinamiku demografskih kretanja županije nakon II. svjetskog rata u velikoj mjeri diktirao razvoj Slavonskoga Broda, ali i gospodarski razvoj Nove Gradiške. Tada su se intenzivirali procesi urbanizacije i deagrarijacije, što se može vidjeti i prema podacima o udjelu gradskog i seoskog stanovništva, ali i prema broju popisano stanovništva. Primjerice, u 4. promatranom razdoblju (1948. – 1971.) broj stanovnika bivše općine Slavonskog Broda porastao je za 22,04% (Vidi: Tablica 3. A).

Prirodno kretanje stanovništva

Prirodno kretanje stanovništva pokazuje odnos broja živorođenih nasuprot broja umrlih po godinama, odnosno prema promatranom razdoblju, i na temelju prirodnog kretanja može se izračunati migracijski saldo (vitalno-statističkom metodom), o čemu će više biti riječi kasnije pri analizi tipa općeg kretanja stanovništva i migracijskim pokazateljima. U ovom dijelu rada prikazan je odnos broja živorođenih i umrlih na području Brodsko-posavske županije u razdoblju 1971. – 2000., ali i prirodno kretanje stanovništva prema područjima bivših općina Slavonskog Broda i Nove Gradiške u cilju dobivanja pokazatelja prirodnog kretanja stanovništva u duljem razdoblju.

U cijelom promatranom razdoblju (1971. – 2000.) Brodsko-posavska županija je samo 1992. imala veći broj umrlih od broja živorođenih, tj. te je godine bila prirodna depopulacija stanovništva za 174 osobe. Unatoč blagom padu nataliteta, odnosno stalnom snižavanju broja živorođenih te blagom, ali konstantnom povećavanju broja umrlih osoba od početka 80-ih godina 20. stoljeća stanovništvo Brodsko-posavske županije je iskazalo pozitivnu biodinamiku s obzirom na činjenicu da je u tom razdoblju svake godine postignut pozitivan prirodni prirast stanovništva, osim 1992. kada je u ratnim okolnostima poginulo više od 400 osoba.¹⁷ Prema apsolutnim pokazateljima, stanovništvo Brodsko-posavske županije je u razdoblju 1971. do 2000. ostvarilo pozitivan prirodni prirast od 18.687 osoba, tj. stanovništvo je godišnje prosječno raslo za gotovo 623 osobe. Prirodni prirast je prikazan u posebnoj tablici (Vidi: Tablica br. 5).

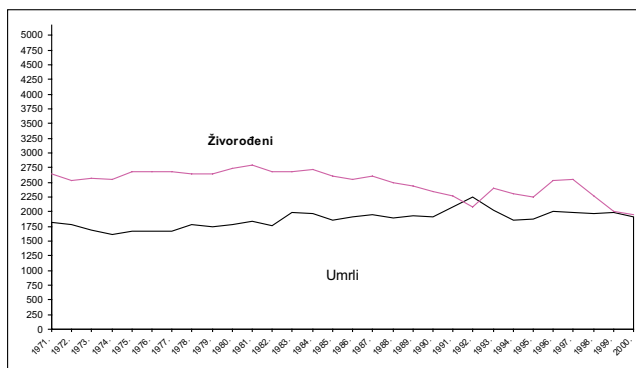
U tablici br. 5 su prikazani pokazatelji prirodnog prirasta pučanstva Brodsko-posavske županije prema apsolutnom broju te indeksima promjene broja živorođenih i broja umrlih kao i indeksu promjene prirodne promjene. Iz podataka je primjetno da se konstantno smanjuje broj živorođenih, a gotovo reciprocitetno povećava broj umrlih osoba. Međutim, ako se promatrano razdoblje raščlani na međupopisna, tj. desetogodišnja razdoblja, podaci daju sasvim drukčiju sliku. Naime, za vrijeme stabilizacije nataliteta ostvarenog sredinom 70-ih godina, izazvanog ulaskom u reproduktivnu dob rođenih nakon završetka II. svjetskoga rata, odnosno „baby boom“ naraštaja, postignute su

¹⁷ O ljudskim žrtvama na području Brodsko-posavske županije vidi: Mario KEVO, *Stradalnici Brodsko-posavske županije u Domovinskom ratu*, Slavonski Brod 2006.

razmjerno visoke stope prirodnog prirasta u odnosu na veći broj županija, a koji je u apsolutnom broju iznosio 9.130 živorođenih više u odnosu na broj umrlih osoba. No, već iduće međupopisno razdoblje donosi smanjivanje tog broja za četvrtinu, a najnepovoljniji su pokazatelji evidentni u posljednjem međupopisnom razdoblju (1991. – 2001.), tj. za vrijeme Domovinskog rata. Ovdje treba dodati i da ti podatci nisu konačni jer se za područja koja su bila izvan dosega hrvatskoga državno-pravnog poretka (1991. – 1995.) raspolaže samo vitalnom statistikom prognanika. No, unatoč porastu broja umrlih kao izravnoj posljedici ratnih operacija, zabrinjava smanjivanje broja živorođenih. U tom je razdoblju prirodni prirast iznosio tek 2.643 osobe, odnosno tek sedminu (14,14%) prirodnog prirasta ostvarenog u cjelokupnome promatranom razdoblju. Nadalje, ostvareni prirast je bio čak šest puta manji nego u razdoblju 1971. do 1990., kada je iznosio 16.044 osobe, a u odnosu na 1971. broj živorođenih je smanjen za 14 posto (godišnje prosječno za 124 osobe), dok je broj umrlih povećan za 16 posto (godišnje prosječno za oko 75 osoba). Unatoč izrazito nepovoljnim demografskim tendencijama koje su obilježile natalitet 90-ih godina prošlog stoljeća ostvaren je prirodni prirast, ali zabrinjava činjenica kako se većina prirasta odnosi samo na četiri godine. Naime, 1993. – 1994. i 1996. – 1997. ostvaren je najveći broj rođenih u desetogodišnjem razdoblju, odnosno u te četiri godine rođeno je 72,49% od ukupnog broja djece rođene u tom međupopisnom razdoblju. Relativno visoki broj živorođene djece tih godina, u odnosu na ostale godine međupopisnog razdoblja, izravno je vezan uz razdoblje mira koje je nastupilo prestankom sukoba u susjednoj Bosanskoj Posavini (krajem 1992.) te nakon izvođenja vojno-redarstvenih operacija *Bljesak* i *Oluja* (1995.). Svakako, na to su utjecali i imigracijski procesi iz susjedne Bosanske Posavine. Brojčano prirodno kretanje stanovništva zorno predočava idući grafikon (Vidi: Grafikon br. 1).

Grafikon 1.

Kretanje broja živorođenih i umrlih na području Brodsko-posavske županije (1971. – 2001.).

Izvor: *Tablica 5.*

S obzirom na podatke iskazane u prethodnom grafikonu evidentno je kako je područje Brodsko-posavske županije predstavljalo jedno od rijetkih područja Hrvatske koje je unatoč Domovinskom ratu, padu životnoga standarda i drugim negativnim činiteljima, u razdoblju od 1991. do 2001. zadržalo pozitivan, ali i relativno visok prirodni prirast stanovništva. No, ako se ti podaci promatraju prema područjima bivših općina Nove Gradiške i Slavenskog Broda, prisutni su sasvim različiti pokazatelji prirodne promjene stanovništva. Apsolutni podatci te stope nataliteta i mortaliteta, odnosno prirodnog prirasta prema područjima bivših općina prikazani su u posebnim tablicama (Vidi: Tablice br. 6. A i 6. B).

Podaci iskazani u tablici 6. A pokazuju da je, u odnosu na podatke iskazane za područje cijele Brodsko-posavske županije, upravo novogradiško područje imalo veoma nepovoljan utjecaj na prirodnu promjenu stanovništva županije. I u apsolutnom broju, ali i prema stopama nataliteta i mortaliteta vidljivo je da je prirodni prirast na tom području pokazivao velike oscilacije. Istodobno, prirodna depopulacija je zabilježena već 1983. godine, a najpovoljnije razdoblje je bilo međupopisno razdoblje 1971. – 1980., kada je pozitivan prirodni prirast iznosio 1.961 osobu. Međutim, već iduće desetogodišnje razdoblje upozorava na usporenu biodinamiku stanovništva s obzirom na to da je porastao broj umrlih, a smanjio se broj živorođenih te, iako povoljan, prirodni prirast je iznosio tek četvrtinu ostvarenog u prijašnjem razdoblju. Najnepovoljniji pokazatelji su iskazani za razdoblje 1991. – 2000. kada je umrla 521 osoba više nego što je bilo živorođenih, tj. došlo je do prirodne depopulacije stanovništva. Ako se zajedno promotre podaci za cjelokupno razdoblje, ipak je ostvaren blagi pozitivan prirast stanovništva, ali zabrinjava činjenica da je i, recimo, razdoblje od 1981. do 2000. u konačnici rezultiralo prirodnim smanjenjem, jer je živorođenih bilo 29 manje nego umrlih osoba. Za vrijeme Domovinskog rata ostvarene su stope prirodnog smanjenja (primjerice, 1991. pad stanovnika za 3,8 promila), a u posljednjem međupopisnom razdoblju (1991. – 2001.) samo su tri godine (1994., 1996., 1997.) okončane pozitivnim prirodnim prirastom, a treba spomenuti da se u tom broju nalaze i živorođena djeca u inozemstvu, od radnika na tzv. privremenom radu u inozemstvu. Dakle, podaci bi bili još nepovoljniji. Međutim, i taj prirodni prirast je bio slab pa nisu ublažene posljedice negativnih kretanja prijašnjih godina te onih koje su zatim uslijedile. Prema apsolutnim pokazateljima, najnepovoljnije godine su bile 1991., 1992. i 1999. kada su negativne stope prirodnog prirasta iznosile od 1,8 do 3,8 promila.

Podatci o stopama nataliteta i mortaliteta, tj. prirodne promjene stanovništva za područje bivše slavonskobrodske općine pokazuju dijametralno suprotne podatke od podataka iskazanih za novogradiško područje, a prikazani su u tablici 6. B. Podaci potvrđuju povoljniju biodinamiku stanovništva s područja bivše općine Slavnski Brod, a u cjelokupnom promatranom razdoblju na tom je području ostvaren pozitivan prirodni prirast od 16.755 osoba. Stanovništvo je godišnje u prosjeku raslo za oko 559 osoba, a prirodni prirast je bio 6,8 puta veći nego na novogradiškom području. Unatoč tome, i na ovom području je

iskazan konstantan porast broja umrlih te smanjivanje broja živorođenih, ali pozitivan prirast je ostvaren zahvaljujući tome što su stope prirodnog prirasta, osim 1992. i nekoliko posljednjih godina prošlog stoljeća, bile razmjerno povoljne i kretale su se u rasponu od četiri do gotovo osam promila. Od 1971. do 1980. prirast je iznosio 7.169 osoba, a i idućem razdoblju (1981. – 1990.) je bio relativno visok te je iznosio 89,58% prirodnog prirasta iz prethodnog razdoblja. Unatoč padu prirodnog prirasta za vrijeme Domovinskog rata (1991. – 2000.) i tada je ostvaren pozitivan prirodni prirast od 3.164 osobe ili 49,3% pozitivnog kretanja iz prijašnjeg razdoblja.

Dakle, od sredine 80-ih godina 20. stoljeća broj živorođenih je imao tendenciju smanjivanja dok broj umrlih osoba ima tendenciju blagog, ali konstantnog porasta. U apsolutnom broju te prema stopama, broj živorođenih se tada počeo smanjivati za prosječno 0,2 promila godišnje, a s obzirom na to da je broj umrlih osoba također polako, ali stalno rastao, stopa pozitivnoga prirodnog porasta se polako, ali konstantno snižavala. U odnosu na hrvatski prosjek, stope iskazane na novogradiškom području bile su ispodprosječne dok su stope koje su postizane na brodskom području bile iznadprosječne. Negativne tendencije iskazane na novogradiškom području utjecale su na prirodno kretanje stanovništva Brodsko-posavske županije, ali nedovoljno da bi ga usmjerile prema negativnom prirodnom prirastu za što je zaslužna povoljna biodinamika pučanstva brodskog dijela županije. Iz zbrojenih podataka za županijsko područje proizlazi da je u promatranom razdoblju (1971. – 2000.), osim 1992., ostvaren pozitivan prirodni prirast i negativno kretanje stanovništva na novogradiškom području, osobito ono prisutno u posljednjem međupopisnom razdoblju (1991. – 2000.), nije imalo presudan utjecaj na njegovo prirodno kretanje u cjelini.

Saldo migracija (1971.-2001.)

Demografska kretanja u posljednjem desetljeću 20. stoljeća u Brodsko-posavskoj županiji obilježena su Domovinskim ratom te odlaskom hrvatskog, a zatim i srpskog pučanstva iz zapadnog dijela županije uoči, za vrijeme i nakon izvođenja vojno-redarstvene operacije *Bljesak*. S obzirom na primijenjenu metodu prikupljanja i analize podataka i ovdje ću izračunati saldo migracija u županiji (1971. – 2001.) u cjelini, ali i prema područjima bivših općina. Takav prikaz je bitan jer bivše općine imaju dosta različitosti, što se ponajprije odnosi na različit društveno-gospodarski razvoj, a to su neki od činitelja koji značajno utječu na migracijske procese te određuju njihov karakter. Istodobno, migracijska kretanja su jedan od činitelja koji imaju veliku ulogu na popisno kretanje stanovništva određenog područja.

Migracijski saldo izračunava se *komparativnom* ili *vitalno-statističkom* metodom istraživanja migracijskih kretanja, kojom se na broj stanovnika po-

dručja u određenom međupopisnom razdoblju pridodaje iskazani prirodni prirast, odnosno pad stanovništva, te se može utvrditi kakvoga su karaktera bila migracijska kretanja, tj. jesu li intenzivniji bili imigracijski (useljavanje) ili emigracijski (iseljavanje) procesi.¹⁸

U tablici 7. A nalazi se saldo migracija dobiven vitalno-statističkom metodom za bivšu novogradišku općinu u razdoblju od 1971. do 2001. godine. Iz popisnog kretanja stanovništva proizlazi da je to područje imalo izrazito emigracijske procese jer se od 1971. stanovništvo općine konstantno smanjuje. Međutim, usporedbom podataka o popisnom kretanju stanovništva te prirodnog kretanja stanovništva dolazi se do još nepovoljnijih podataka. Iz činjenica da je i u prvom (1971. – 1981.) i u drugom (1981. – 1991.) međupopisnom razdoblju prirodno kretanje stanovništva bilo pozitivno, a ostvaren je manjak popisanog stanovništva, proizlazi kako je na području novogradiške općine ostvaren negativan migracijski saldo. Primjerice, u prvom međupopisnom razdoblju je ostvaren negativan migracijski saldo od 4.448 osoba, a procesi su dosta usporeni u idućem međupopisnom razdoblju. Tada je, iako negativan, migracijski saldo smanjen na oko četvrtinu (23%) negativnoga migracijskog salda iz prethodnog razdoblja i iznosio je 1.010 osoba. Dakle, u tom su razdoblju dosta usporeni emigracijski procesi na novogradiškom području. Najnepovoljniji demografski procesi dogodili su se u razdoblju od 1991. do 2001. kada je ostvarena prirodna i ukupna depopulacija. U najvećoj mjeri na to je utjecao Domovinski rat. U tome su se razdoblju emigracijski procesi na području bivše novogradiške općine veoma intenzivirali, a njihova posljedica je bio izrazito visok negativan migracijski saldo koji je iznosio 8.212 osoba. Ako se negativna migracijska bilanca područja promatra tijekom tridesetogodišnjeg razdoblja (1971. – 2001.), razvidno je da je najveći dio negativnih kretanja zabilježen u posljednjem međupopisnom razdoblju, odnosno oko $\frac{3}{4}$ tridesetogodišnje negativne bilance (72,43%) migracijskih kretanja zabilježeno je u posljednjem međupopisnom razdoblju (Vidi: Tablica 7. A). Dakle, iz podataka je vidljivo da je područje bivše novogradiške općine bilo izloženo jakim emigracijskim procesima koji su intenzivirani još krajem 60-ih i početkom 70-ih godina 20. stoljeća da bi, izazvani Domovinskim ratom, u posljednjem desetljeću (1991. – 2001.) potpuno eskalirali. Unatoč useljavanju stanovništva izbjeglog iz susjedne Bosanske Posavine, što je donekle ublažilo negativne trendove, te unatoč povratku jednog dijela izbjegloga srpskog pučanstva prisutan je izraziti emigracijski trend koji je, prema rezultatima popisa stanovništva iz 2001., rezultirao smanjenjem broja stanovništva bivše novogradiške općine u odnosu na 1991. za 13,7 posto (8.333 osobe). Nepovoljniji rezultati su prisutni ako se rezultati popisa stanovništva iz 2001. usporede s popisom stanovništva iz 1971. kada se počinju intenzivirati negativni migracijski trendovi. Tada je novogradiško područje u odnosu na 1971. ostvarilo negativan migracijski saldo

¹⁸ Anđelko AKRAP, „Demografsko stanje i procesi u Hrvatskoj s osvrtom na privremeno okupirani prostor“, *Revija za socijalnu politiku*, 1, Zagreb 1995., 42.

za čak 11.338 osoba, odnosno 2001. je na tom području bilo 17,8 posto manje stanovnika nego trideset godina ranije.

Navedeni podaci dali su sliku za novogradiško područje, a suprotna situacija je bila prisutna na slavonskobrodskom području. To potvrđuju i podaci izneseni u tablici koja prikazuje izračun migracijskog salda za to područje (Vidi: Tablica 7. B).

Unatoč negativnome migracijskom saldu ostvarenom u prvome međupopisnom razdoblju (manjak za 1.080 osoba), kada je iskazan relativno povoljan prirodni prirast, ali na kraju nije ostvaren pretpostavljeni porast stanovništva, na slavonskobrodskom području su prisutna relativno pozitivna migracijska kretanja što potvrđuju i podaci izneseni u tablici. U idućim međupopisnim razdobljima na općinskom području je ostvaren pozitivan migracijski saldo i stanovništvo je raslo više nego se to, pod pretpostavkom ostvarenoga prirodnog prirasta, trebalo očekivati. Tako je u drugom međupopisnom razdoblju ostvaren pozitivan migracijski saldo, tj. porast stanovništva za 1.427 osoba, a osobito je značajan pozitivan migracijski saldo koji je ostvaren u posljednjem međupopisnom razdoblju (1991. – 2001.). Stanovništvo bivšega općinskog područja je tada uvećano za čak 6.936 osoba, odnosno 2001. je popisano više osoba nego što se to prema ostvarenome prirodnom prirastu moglo pretpostaviti. Naravno, ovdje još jednom moram dodati da je ovdje riječ o procjenama te da se ovi izračuni temelje na koncepciji ukupno popisanog stanovništva područja (broj stanovništva koje je imalo prijavljeno prebivalište bez obzira na to da li se u trenutku popisa nalazilo više od godinu dana izvan mjesta prebivališta).¹⁹ Naime, zbog velikih metodoloških razlika primijenjenih pri popisivanju stanovništva 1991. i 2001. rezultati tih popisa ne mogu se u potpunosti komparirati pa se i ovi rezultati svode na pokušaj procjene spomenutih kretanja. Unatoč tome, evidentan je pozitivan migracijski saldo, ali njegov uzrok nije bila ekonomsko-gospodarska privlačnost spomenutog područja, već je posljedica naseljavanja izbjeglih Hrvata iz susjedne Bosanske Posavine. To zorno potvrđuje podatak kako je u promatranom razdoblju (1971. – 2001.) ostvaren pozitivan migracijski saldo za 7.630 osoba, ali čak 7.283 osobe ili 95,45% pozitivne migracijske bilance je ostvareno u posljednjem desetljeću 20. stoljeća. Pri posljednjem popisu stanovništva (2001.) na tom je području ukupno popisano 124.349 stanovnika ili 24 posto više u odnosu na broj stanovnika popisanih 1971., ali i gotovo devet posto više stanovnika u odnosu na 1991. godinu. Ako se iz analize isključi prvo promatrano međupopisno razdoblje, koje je imalo negativni predznak, podaci kažu da je u posljednja dva desetljeća 20. stoljeća (1981. – 2001.) područje bivše općine Slavenskog Broda bilo izloženo izrazitim imigracijskim procesima s pozitivnim migracijskim saldonom od 8.363 osobe. Iako nešto povoljniji odnos nego u analizi podataka u tri međupopisna razdoblja, opet je vidljivo da je, s nešto više od 87% ostvarenoga pozitivnoga migracijskog salda, posljednje međupopisno razdoblje bilo glavni nositelj, odnosno generator pozitivnoga migracijskog salda.

¹⁹ Usp. bilješku br. 2 i tekst u uvodu.

Rezultati prikazani u tablicama 7. A i 7.B upozoravaju na izrazite razlike u migracijskim kretanjima na novogradiškom, odnosno na slavonskobrodskom području. Migracijska su kretanja dominantno bila posljedica Domovinskog rata, a izrazito negativne demografske posljedice posebice su pogodile zapadni dio bivše novogradiške općine. Dakle, ta su kretanja na brodskom području imala izrazito imigracijski karakter, a na području bivše općine Nove Gradiške izrazito emigracijski karakter, te su u konačnici rezultirali velikim padom broja stanovništva. Nakon analize migracijskih kretanja prema područjima bivših općina nameće se pitanje kako su se ona reflektirala na ukupnu migracijsku bilancu Brodsko-posavske županije. Cjeloviti rezultati su prikazani u tablici br. 8.

Iz podataka proizlazi da je na području Brodsko-posavske županije jedino u drugom od promatranih međupopisnih razdoblja ostvaren pozitivan migracijski saldo. U svim ostalim međupopisnim razdobljima ostvaren je negativan migracijski saldo, a na takvo stanje su se najviše reflektirala migracijska kretanja ostvarena na novogradiškom području, koja su bila presudna i za cijelo županijsko područje. Unatoč tome, Brodsko-posavska županija je u svakom međupopisnom razdoblju zabilježila porast stanovništva pa i, kao jedna od malobrojnih hrvatskih županija, u posljednjem međupopisnom razdoblju, i to prema kriteriju ukupno popisanog stanovništva. Unatoč činjenici da je, prema broju stanovnika, područje bivše općine Nove Gradiške bilo dvostruko manje u odnosu na općinu Slavonski Brod, upravo su demografski gubici i migracijska kretanja u novogradiškom dijelu županije udarili pečat općem razvoju migracijskih kretanja u cijeloj županiji u posljednjem međupopisnom razdoblju (1991. – 2001.). Pozitivna kretanja u brodskom dijelu nisu bila dostatna za suzbijanje, već samo za ublažavanje nepovoljnih trendova koji su na novogradiškom području započeli još početkom 70-ih godina 20. stoljeća. Unatoč odlasku većeg dijela srpskog pučanstva, što je evidentno prema narodnosnoj strukturi stanovništva popisanog 2001., zatim visokim izravnim gubicima te intenziviranju depopulacije, Brodsko-posavska županija je u razdoblju za vrijeme i nakon završetka Domovinskog rata ostvarila mali, ali ipak negativni migracijski saldo od 876 osoba. Ako bi se podaci promatrali u duljem razdoblju, onda je županijsko područje najnepovoljnije migracijske trendove imalo u razdoblju od 1971. do 1990., odnosno pred sam početak Domovinskog rata. Naime, primjenom vitalno-statističke metode proizlazi da je u tridesetogodišnjem razdoblju Brodsko-posavska županija zabilježila negativan migracijski saldo, odnosno u popisu stanovništva 2001., a prema kriteriju ukupno popisanog stanovništva, zabilježeno je 5.987 osoba manje no što se prema popisanom stanovništvu i ostvarenom prirodnom priraštaju moglo pretpostaviti. No, od spomenutih 6.000 osoba, čak 85 posto negativne migracijske bilance ili manjak od 5.111 osoba zabilježen je u međupopisnim razdobljima prije Domovinskoga rata. Ako iz analize isključimo drugo međupopisno razdoblje (1981. – 1990.) koje karakteriziraju pozitivna migracijska kretanja, proizlazi da je čak 92,33% nepovoljnoga migracijskog salda ostvareno 70-ih godina prošlog sto-

ljeća. Ukratko, migracijska kretanja, odnosno bilancu Brodsko-posavske županije u cijelom razdoblju obilježili su negativni trendovi zabilježeni 70-ih godina 20. stoljeća, čiji negativni trend dodatno pojačava i činjenica da su upravo 70-e bile godine relativno povoljnoga prirodnog prirasta, kao posljedica ulaska u reproduktivnu dob osoba rođenih nakon završetka II. svjetskog rata. Razumljivo je i da bi pokazatelji bili nepovoljniji da nije bilo useljavanja posljednjih godina prošlog stoljeća, a i ta, pozitivna kretanja, su izravna posljedica Domovinskog rata. Državni zavod za statistiku od 1998. prati podatke o doseljenom i odseljenom stanovništvu prema području doseljenja, odnosno iseljenja. Tu se mora dodati i bitna napomena da je riječ o podacima u čiju vjerodostojnost ne treba potpuno vjerovati jer je riječ o prikupljanju podataka na temelju upisa, odnosno ispisa iz knjige državljanstva, a ti podaci nisu u potpunosti vjerodostojni jer se neka osoba može upisati u knjigu državljanstva, a da stalno ne boravi na prostoru Hrvatske. No, unatoč tome te iako je riječ o razdoblju od samo tri godine, podaci su važni jer će donekle upozoriti na karakter migracijskih kretanja na području Brodsko-posavske županije potkraj 20. stoljeća. Od 1998. do 2000. na tom je području evidentirano 7.414 doseljenih, odnosno 5.583 odseljene osobe u druge županije ili u inozemstvo, a što iznosi pozitivan migracijski saldo od 1.831 osobe.²⁰ Međutim, Državni zavod za statistiku tek od 1999. posebno iskazuje i podatke za migracije iz inozemstva, odnosno prema njemu. U posljednje dvije godine međupopisnog razdoblja (1999., 2000.) iz inozemstva su se na županijsko područje doselile 3.894 osobe, a u inozemstvo se iselilo samo 815 osoba, što čini pozitivan migracijski saldo s inozemstvom od 3.079 osoba.²¹ Međutim, niti ovi podaci nisu potpuno obuhvatni jer se osoba može odseliti u inozemstvo, a nema obvezu prijaviti se da se odselila. No, na temelju iskazanih podataka, a u odnosu s podacima iskazanim za posljednje međupopisno razdoblje (Vidi: Tablica br. 8) zaključak se nameće sam po sebi. Može se pretpostaviti da je kretanje stanovništva Brodsko-posavske županije od 1991. do 1996. bilo obilježeno izrazito emigracijskim, a zatim je, okončanjem rata, smirivanjem situacije i normalizacijom života, obilježeno intenzivnim imigracijskim procesima. To donekle potvrđuje i pozitivan migracijski saldo u odnosu s inozemstvom.

Promjene narodnosne strukture

U posljednjem međupopisnom razdoblju (1991. – 2001.) Brodsko-posavska županija je doživjela značajnije promjene narodnosne strukture stanovništva, a velik utjecaj na proces imala su migracijska kretanja. No, za početak je prikazana narodnosna struktura stanovništva iz 1991., a za bolje razumijevanje problematike prikazana je i narodnosna struktura prema područjima bivših općina. Hrvati su u obje općine imali apsolutnu većinu (Vidi: Tablica 9. A).

²⁰ *Statistički ljetopis Republike Hrvatske*, DZS, Zagreb, 1999. – 2001.

²¹ ISTO, 2000. – 2001.

Iz popisa stanovništva je primjetno da su u slavonskobrodskoj općini Srbi u pučanstvu imali udio od 6,46% dok je u novogradiškoj općini taj udio bio dosta viši i iznosio je oko petinu pučanstva, tj. u popisu stanovništva 20,70% općinske populacije se izjasnilo Srbima. Osim toga, spomenute općine je naseljavao i gotovo identičan broj stanovnika koji su se u popisu izjasnili Jugoslavenima. Tako su u općini Slavonski Brod imali udio od 2,90% dok su u općini Novoj Gradišci imali udio od 2,98% od popisanog pučanstva. Ostale narodnosne skupine (Muslimani, Rusini i Ukrajinci, Slovenci, Česi, regionalno izjašnjeni, ostali i nepoznato) u obje su općine imale približno jednak udio u stanovništvu te su u općini Slavonski Brod činili 5,41% stanovništva, dok su u novogradiškoj općini imali udio od 4,40% pučanstva. Drugu važnu karakteristiku vezanu uz popis stanovništva čini rasprostranjenost građana srpske narodnosti u sklopu obje općine. Naime, zanimljiva je činjenica da je na području općine Slavanskog Broda 4.685 ili 63,44% građana srpske narodnosti s općinskog područja živjelo upravo u Slavonskome Brodu dok je na novogradiškom području situacija bila potpuno obrnuta, jer su u gradu živjela 2.263 građanina ili tek 18%. Većina ove populacije (82%) je živjela u ruralnim predjelima općine.²² Situacija je nešto ujednačenija ako se promatra rasprostranjenost jugoslavenski izjašnjenih građana budući da je u Slavonskome Brodu živjelo 2.417 (73,09%) općinskih Jugoslavena dok je u Novoj Gradišci taj udio dosegao gotovo polovinu ovako izjašnjene populacije (900 građana ili 49,72%).²³

Iz usporedbe rezultata popisa stanovništva iz 1991. i 2001. koji se odnose na narodnosnu strukturu pučanstva proizlazi da je građana izjašnjenih kao Srbi popisano 14.610 manje, odnosno njihov broj je smanjen sa 19.957 na 5.347 osoba. Smanjen je i broj pripadnika ostalih narodnosnih skupina, a jugoslavenski izjašnjeni građani se više ne iskazuju u popisima, tj. nisu prisutni u posljednjem popisu stanovništva (usp. tablice 9. A i 9. B).

Analizom podataka, tj. usporedbom narodnosne strukture stanovništva 1991. sa strukturom prisutnom u rezultatima popisa stanovništva iz 2001. evidentno je kako je u posljednjem međupopisnom razdoblju pučanstvo Brodsko-posavske županije umanjeno za 14.610 Srba, 5.117 Jugoslavena te 3.564 pripadnika ostalih narodnosnih skupina, a što čini smanjenje za 23.291 osobu. U razmatranju promjena narodnosne strukture pučanstva posebno pitanje predstavljaju građani koji su se u ranijim popisima izjašnjavali kao Jugoslaveni. Naime, nemoguće je utvrditi kako su se opredijelili u popisu stanovništva iz 2001., ali sasvim je sigurno da ih se dio opredijelio Hrvatima, dio Srbima dok ih je jedan dio vjerojatno i napustio županijsko područje. Možda će ovo pitanje postati jasnije ako se usporede podaci o narodnosnoj strukturi pučanstva prema područjima bivših općina, što se osobito odnosi na međupopisno razdoblje koje je prethodilo Domovinskom ratu. U tablici 10. A prikazani su podaci o narodnosnoj strukturi stanovništva bivše općine Nove Gradiške u razdoblju od 1981. do 2001. godine.

²² *Narodnosni sastav po naseljima 1880. – 1991.*, sv. 3., 1880; sv. 5., 2843.

²³ ISTO.

Iz podataka navedenih u tablici proizlazi da se veći dio jugoslavenski izjašnjenih građana na području bivše novogradiške općine već u popisu stanovništva iz 1991. opredijelio kao Hrvati, Srbi ili pripadnici ostalih narodnosnih skupina. Naime, prisutan je porast pripadnika svih narodnosnih skupina i u apsolutnom broju i u relativnom udjelu, a jedino je smanjen broj jugoslavenski izjašnjenih građana za 3.785 osoba, tj. ta popisna kategorija je zabilježila pad za nešto više od 67%. S obzirom na pad popisnog broja stanovništva, a pod pretpostavkom da migracijska kretanja nisu bila prevelika, proizlazi da je u međupopisnom razdoblju (1981. – 1991.) zapravo došlo do preslagivanja narodnosne strukture jugoslavenski izjašnjenih građana, jer je porast pripadnika ostalih narodnosnih skupina, umanjimo li ga za pad popisnog stanovništva, bio gotovo istovjetan. U tom je međupopisnom razdoblju, u apsolutnom broju, porast građana izjašnjenih kao Hrvati, Srbi ili pripadnici ostalih narodnosnih skupina iznosio 3.267 osoba. Istovjetna situacija je bila prisutna i na području bivše općine Slavonski Brod. Prema podacima iskazanim u tablici 10. B na tom je području 1991., u odnosu na 1981., broj jugoslavenski izjašnjenih građana smanjen s 10.317 na 3.307 osoba, tj. popisano je 7.010 Jugoslavena manje (-68%). Istodobno, došlo je do porasta apsolutnog broja i relativnog udjela građana izjašnjenih Hrvatima, Srbima ili pripadnicima ostalih narodnosnih skupina. U popisu stanovništva iz 2001. više nije iskazivana kategorija Jugoslaveni, a primjetan je i pad broja građana koji su se opredijelili kao pripadnici ostalih narodnosnih skupina iako su te popisne kategorije u popisu stanovništva iz 1991. zabilježile visok porast u odnosu na popis stanovništva iz 1981. Naime, na novogradiškom području je 1991. popisano gotovo 46% više pripadnika ostalih narodnosnih skupina u odnosu na 1981., a na području bivše općine Slavenskog Broda popisano je čak 60% više pripadnika ovih popisnih kategorija. No, već u popisu stanovništva iz 2001. zabilježen je visok pad popisnog stanovništva koje se opredijelilo za neku od popisnih kategorija ostalih narodnosnih skupina (usp. odnos 1991. – 2001. u tablicama 10. A i 10. B), ali i visok pad broja građana izjašnjenih kao Srbi.

Dakle, stanovništvo županije je u posljednjem međupopisnom razdoblju (1991. – 2001.) doživjelo značajniju promjenu narodnosne strukture, tj. smanjen je broj pripadnika svih narodnosnih skupina osim Hrvata (+ 23.291 osoba). Gubici prisutni u narodnosnoj strukturi nisu se, što bi bilo logično, osjetili u popisnom kretanju stanovništva jer su kompenzirani useljavanjem Hrvata protjeranih iz Bosanske Posavine kao i povratnika iz inozemstva.²⁴ To potvrđuju i rezultati popisane narodnosne strukture u popisu stanovništva iz 2001. jer je, u odnosu na 1991., u županiji popisano 25.058 Hrvata više

²⁴ O demografskim procesima u Bosni i Hercegovini, iseljavanju itd. usp. Ante F. MARKO-TIĆ, „Ratni učinci na promjene u broju stanovnika Bosne i Hercegovine i Hrvatske 1991. – 1998.“, *Društvena istraživanja*, Časopis za opća društvena pitanja, 5.-6. (43.-44.), Zagreb 1999., 751.-766; ISTI, „Utjecaj ratnog egzodusa iz Bosne i Hercegovine na promjene u ukupnom broju stanovnika Hrvatske 1991.-1997. godine“, Zbornik radova, II. hrvatski geografski kongres, Lovran 30. rujna – 3. listopada 1999., Zagreb 2000., 213.-222.; ISTI, „(Etno)demografija i Dayton“, *Hrvatska revija*, Časopis Matice hrvatske, 4, god. V., Zagreb 2005., 41.-48.

(166.129 osoba), a što iznosi porast u relativnom udjelu od 17,76%. Dakle, ovi podaci su evidentni i prema relativnim pokazateljima narodnosne strukture stanovništva jer je udio Hrvata u ukupnom stanovništvu Brodsko-posavske županije porastao s 80,61 na 93,98%. Jugoslaveni su u popisu iz 1991. predstavljali 2,92% stanovništva, a 2001. su potpuno nestali iz popisa, dok je srpsko pučanstvo, koje je prema narodnosnoj strukturi iz 1991. predstavljalo 11,41% stanovništva, 2001. imalo udio od 3,02% u ukupno popisano stanovništvu na području županije.

Zaključak

Domovinski rat je utjecao na demografska kretanja stanovništva cijele Republike Hrvatske, a u radu su objašnjeni neki aspekti demografske problematike koji su se dogodili na području Brodsko-posavske županije u posljednjem međupopisnom razdoblju (1991. – 2001.). Osim izravnih demografskih gubitaka, koji se ogledaju u velikim stradanjima među pučanstvom (poginulo oko 1.200 osoba), na tom su području primjetni i nepovoljni demografski procesi.²⁵ Naime, ukupni demografski gubici Brodsko-posavske županije, kako izravni tako i oni neizravni, iznose oko 23.000 ljudi, ali su u konačnici, u posljednjem popisu stanovništva iz 2001. gotovo neprimjetni jer su kompenzirani useljavanjem, ponajprije Hrvata protjeranih iz Bosanske Posavine.²⁶ Na području Brodsko-posavske županije (bivše općine Nova Gradiška i Slavonski Brod), ovisno o području razmatranja problematike, prisutni su različiti pokazatelji, ali veća vitalnost pučanstva je iskazana na području bivše općine Slavanskog Broda.

Posljedice Domovinskog rata na kretanje stanovništva na tom su se području najviše ogledale u migracijskim kretanjima te po pitanju narodnosne strukture pučanstva. Unatoč tome treba zaključiti kako na negativne procese, tj. na nepovoljna demografska kretanja Domovinski rat nije imao presudan utjecaj jer su se procesi mehaničke i prirodne depopulacije te nepovoljni migracijski procesi počeli intenzivirati početkom 70-ih godina 20. stoljeća, što se osobito odnosi na novogradiško područje. Svakako, Domovinski rat je bio jedan od važnih destabilizacijskih čimbenika u demografskom razvoju županije. Zapadni dio Brodsko-posavske županije napustilo je gotovo kompletno srpsko pučanstvo, a vratio ih se jedan manji dio. Osim što je demografski ispražnjeno, to područje je i demografski staro, a i povratnici su uglavnom ljudi starije životne dobi. To potvrđuje i prirodno kretanje stanovništva koje je u posljed-

²⁵ Opširnije o izravnim demografskim gubicima s poimeničnim popisima smrtno stradalih osoba usp.: Mario KEVO, *Stradalnici Brodsko-posavske županije u Domovinskom ratu*, Slavonski Brod 2006.

²⁶ O ukupnim demografskim gubicima na području Brodsko-posavske županije u Domovinskom ratu usp.: Mario KEVO, *Demografske promjene u Brodsko-posavskoj županiji (1991. – 2001.)*, magistrarski rad, Filozofski fakultet, Zagreb 2006., 130. i dalje, osobito 178.-182.

njem međupopisnom razdoblju (1991. – 2001.), osim nekih iznimaka, upravo na području bivše novogradiške općine bilo izrazito negativno. Prema rezultatima posljednjeg popisa stanovništva, a prema kriteriju ukupno popisano stanovništva, primjetno je da je došlo do vrlo velikih promjena narodnosne strukture, tj. došlo je do velikog porasta broja i udjela Hrvata, a pripadnici svih ostalih narodnosnih skupina su u tom razdoblju zabilježili pad, i u apsolutnom broju i u relativnom udjelu. Najveće gubitke su imali Srbi čiji broj je smanjen za 14.610 osoba u odnosu na 1991., a s 11,41% udjela spustili su se na udio od 3,02% u ukupnom stanovništvu Brodsko-posavske županije. Nadalje, građani koji su se u popisu 1991. izjasnili kao Jugoslaveni više nisu prisutni u posljednjem popisu stanovništva, a broj pripadnika ostalih narodnosnih skupina je smanjen s 8.853 na 5.289 osoba (– 40,26%).

Dakle, Domovinski rat nije imao većeg utjecaja na popisno kretanje stanovništva, a njegove posljedice su se izravno ogledale u migracijskim kretanjima te u promjenama narodnosne strukture pučanstva. Tako je narodnosna struktura prisutna u popisu stanovništva iz 2001. izravna posljedica Domovinskog rata.

Tablica 1.

Osnovni podatci o Brodsko-posavskoj županiji prema bivšim općinama Nova Gradiška i Slavonski Brod (1991.)²⁷						
Općina	Slavonski Brod		Nova Gradiška		Brodsko-posavska županija ²⁸	
Površina	1.065 km ²	52,36%	969 km ²	47,64%	2.034 km ²	100,00%
Stanovnika/km ²	107,28		62,69		86,04	
Gradsko stan.	55.683	48,74%	14.044	23,12%	69.727	39,84%
Seosko stan.	58.566	51,26%	46.705	76,88%	105.271	60,16%

²⁷ ISTO.

²⁸ Prema drugim podacima površina Brodsko-posavske županije iznosi 2.027 km². Izračun površine teritorija načinjen je prema katastarskim upisima pa površina ponekad zna biti i veća od njezine stvarne vrijednosti. Tako je, na primjer primjetna razlika u površini teritorija cijele Republike Hrvatske koja je u statističkim ljetopisima Državnog zavoda za statistiku iznosila od 56.542 do 56.610 četvornih kilometara, a službena i stvarna površina teritorija Republike Hrvatske iznosi 56.538 četvornih kilometara (kopneni teritorij bez površine mora). Usp. *Statistički ljetopis Republike Hrvatske*, Zagreb, 1992. – 2003.

Tablica br. 2

Popisno kretanje stanovništva i pokazatelji promjena u Brodsko-posavskoj županiji od 1857. do 2001.					
Godina popisa	Broj stanovnika	Lančani indeks	Pros. godiš. promjena	Bazni indeks 2001./1857.	Indeks 2001./1981.
1857.	74136	-	-	100,00	-
1869.	79273	106,93	0,58	106,93	-
1880.	77739	98,06	- 0,18	104,86	-
1890.	90751	116,74	1,67	122,41	-
1900.	99979	110,17	1,01	134,86	-
1910.	116540	116,56	1,66	157,20	-
1921.	112693	96,70	- 0,30	152,01	-
1931.	128790	114,28	1,43	173,72	-
1948.	134436	104,38	0,26	181,34	-
1953.	142614	106,08	1,22	192,37	-
1961.	154309	108,20	1,03	208,14	-
1971.	164065	106,32	0,63	221,30	-
1981.	167667	102,20	0,22	226,16	100,00
1991.	174998	104,37	0,44	236,05	1,044
2001.	176765	101,00	0,10	238,43	1,054

Izvor: Mirko KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo Socijalističke Republike Hrvatske 1857.-1971., Djela JAZU, knj. 54., Zagreb, 1979.; Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima 1880.-1991., sv. 3. i 5., Zagreb, 1998.; Popis stanovništva 2001., Statistička izvješća 1.166., DZS, Zagreb, 2003.*

Tablica br. 3 A

Popisno kretanje stanovništva i pokazatelji promjena za područje bivše općine Slavonskog Broda od 1857. do 2001.					
Godina popisa	Broj stanovnika	Lančani indeks	Pros. godiš. promjena	Bazni indeks 2001./1857.	Indeks 2001./1981.
1857.	42038	-	-	100,00	-
1869.	43947	104,54	0,38	104,54	-
1880.	42457	96,61	- 0,31	100,99	-
1890.	49400	116,35	1,64	117,51	-
1900.	54258	109,83	0,98	129,07	-
1910.	63083	116,26	1,63	150,06	-
1921.	61254	97,10	- 0,26	145,71	-
1931.	71588	116,87	1,69	170,29	-
1948.	75346	105,25	0,31	179,23	-
1953.	81546	108,23	1,65	193,98	-
1961.	91183	111,82	1,47	216,91	-
1971.	100311	110,01	1,00	238,62	-
1981.	106400	106,07	0,61	253,10	100,00
1991.	114249	107,38	0,74	271,78	107,38
2001.	124349	108,84	0,88	295,80	116,87

Izvor: Mirko KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo Socijalističke Republike Hrvatske 1857. - 1971., Djela JAZU, knj. 54., Zagreb, 1979.; Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima 1880. - 1991., sv. 5., Zagreb, 1998.; Popis stanovništva 2001., Statistička izvješća 1.166., DZS, Zagreb, 2003.*

Tablica br. 3 B

Popisno kretanje stanovništva i pokazatelji promjena za područje bivše općine Nove Gradiške od 1857. do 2001.					
Godina popisa	Broj stanovnika	Lančani indeks	Prosj. godiš. promjena	Bazni indeks 2001./1857.	Indeks 2001./1981.
1857.	32098	-	-	100,00	-
1869.	35326	110,06	0,84	110,06	-
1880.	35282	99,88	- 0,01	109,92	-
1890.	41351	117,20	1,17	128,83	-
1900.	45721	110,57	1,06	142,44	-
1910.	53457	116,92	1,17	166,54	-
1921.	51439	96,22	- 0,34	160,26	-
1931.	57202	111,20	1,11	178,21	-
1948.	59090	103,30	0,19	184,09	-
1953.	61068	103,35	0,67	190,25	-
1961.	63126	103,37	0,42	196,67	-
1971.	63754	100,99	0,01	198,62	-
1981.	61267	96,10	- 0,39	190,87	100,00
1991.	60749	99,15	- 0,09	189,26	99,15
2001.	52416	86,28	- 1,37	163,30	85,55

Izvor: Mirko KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo Socijalističke Republike Hrvatske 1857. – 1971., Djela JAZU, knj. 54., Zagreb, 1979.; Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima 1880. – 1991., sv. 3., Zagreb, 1998.; Popis stanovništva 2001., Statistička izvješća 1.166., DZS, Zagreb, 2003.*

Tablica br. 4

Kretanje gradskog i seoskog stanovništva u Brodsko-posavskoj županiji te bivšim općinama Novoj Gradišci i Slavonskom Brodu (1857. – 2001.)												
Popis	Jedinica lokalne uprave i samouprave											
	Općina Nova Gradiška				Općina Slavonski Brod				Županija Brodsko-posavska			
	Grad		Selo		Grad		Selo		Grad		Selo	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
1857.	1852	5,77	30246	94,23	3218	7,65	38820	92,35	5070	6,84	69066	93,16
1869.	2529	7,16	32797	92,84	4012	9,13	39935	90,87	6541	8,25	72732	91,75
1880.	3000	8,50	32282	91,50	5066	11,93	37391	88,07	8066	10,38	69673	89,62
1890.	3045	7,36	38306	92,64	5784	11,71	43616	88,29	8829	9,73	81922	90,27
1900.	3592	7,86	42129	92,14	8476	15,62	45782	84,38	12068	12,07	87911	87,93
1910.	4275	7,99	49182	92,01	11740	18,61	51343	81,39	16015	13,74	100525	86,26
1921.	4279	8,32	47160	91,68	12309	20,10	48945	79,90	21752	19,30	96105	80,70
1931.	4905	8,57	52297	91,43	17473	24,41	54115	75,59	22378	17,38	106412	82,62
1948.	6340	10,73	52750	89,27	19321 ²⁹	25,64	56025	74,36	25661	19,09	108775	80,91

²⁹ Uključena naselja Rastušje, Tomica i dio naselja Brodski Varoš.

1953.	7548	12,36	53520	87,64	21858	26,80	59688	73,20	29406	20,62	113208	79,38
1961.	9229	14,62	53897	85,38	28810	31,60	62373	68,40	38039	24,65	116270	75,35
1971.	11580	18,16	52174	81,84	38705	38,59	61606	61,41	50285	30,65	113780	69,35
1981.	13293	21,70	47974	78,30	47583	44,72	58817	55,28	60876	36,31	106791	63,69
1991.	14044	23,12	46705	76,88	55683	48,74	58566	51,26	69727	39,84	105271	60,16
2001.	15833	30,21	36583	69,79	64612	51,96	59737	48,04	80445	45,51	96320	54,49

Izvor: Mirko KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo Socijalističke Republike Hrvatske 1857. – 1971., Djela JAZU, knj. 54., Zagreb, 1979.; Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima 1880. – 1991., sv. 3. i 5., Zagreb, 1998.; Popis stanovništva 2001., Statistička izvješća 1.166., DZS, Zagreb, 2003.*

Tablica br. 5

Kretanje broja živorođenih i umrlih u Brodsko-posavskoj županiji (1971. – 2000.)						
Godina	Rodeni	Umrli	Prirodna promjena	Indeks promjene rođenih	Indeks pro- mjene umrlih	Indeks promjene pr. promj.
1971.	2649	1818	831	-	-	-
1972.	2527	1789	738	95,39	98,40	88,81
1973.	2573	1690	883	101,82	94,47	119,65
1974.	2542	1614	928	98,80	95,50	105,10
1975.	2686	1664	1022	105,66	103,10	110,13
1976.	2682	1661	1021	99,85	99,82	99,90
1977.	2673	1668	1005	99,66	100,42	98,43
1978.	2641	1785	856	98,80	107,01	85,17
1979.	2649	1749	900	100,30	97,98	105,14
1980.	2731	1785	946	103,10	102,06	105,11
1981.	2790	1831	959	102,16	102,58	101,37
1982.	2678	1769	909	95,99	96,61	94,79
1983.	2680	1979	701	100,07	111,87	77,12
1984.	2719	1965	754	101,46	99,29	107,56
1985.	2600	1858	742	95,62	94,55	98,41
1986.	2557	1918	639	98,35	103,23	86,12
1987.	2610	1948	662	102,07	101,56	103,60
1988.	2499	1895	604	95,75	97,28	91,24
1989.	2440	1923	517	97,64	101,48	85,60
1990.	2339	1912	427	95,86	99,43	82,59
1991. *	2272	2087	185	97,14	109,15	43,33
1992. *	2081	2255	-174	91,59	108,05	- 194,05
1993. *	2395	2026	369	115,09	89,84	312,07
1994. *	2313	1851	462	96,58	91,36	125,20
1995. *	2258	1878	380	97,62	101,46	82,25

1996.	2527	2011	516	111,91	107,08	135,79
1997.	2551	1993	558	100,95	99,10	108,14
1998.	2261	1972	289	88,63	98,95	51,79
1999.	2011	1993	18	88,94	101,06	6,23
2000.	1959	1919	40	97,41	96,29	222,22
1971.-1980.	26353	17223	9130	-	-	-
1981.-1990.	25912	18998	6914	98,33	110,31	75,73
1991.-2000.	22628	19985	2643	87,33	105,20	38,23
1971.-1990.	52265	36221	16044	-	-	-
1981.-2000.	48540	38983	9557	92,87	107,63	59,57
1971.-2000.	74893	56206	18687	-	-	-

Izvor: *Statistički godišnjaci SRH*, RZS, Zagreb, 1973. – 1990.; *Statistički godišnjaci RH*, 1990. – 1991., Zagreb, 1990. – 1991.; *Statistički ljetopisi RH*, Zagreb, 1992. – 2001.; *Dokumentacija* 198, 234, 269, 309, 542, 577, 614, 645 o prirodnom kretanju stanovništva, RZS, Zagreb, 1973. – 1987.; *Dokumentacija* 874, 925, 955, 986, 1015, 1032, 1058, 1081, 1107, 1138 o prirodnom kretanju stanovništva, DZS, Zagreb, 1994. – 2002.

* 1991. – 1995. – nepotpuni podaci. S područja Brodsko-posavska županije koja su bila nedostupna hrvatskim vlastima DZS raspolaze samo vitalnom statistikom prognanika.

Tablica 6. A

Prirodno kretanje stanovništva bivše općine Nove Gradiške (1971. – 2000.)						
Godina	Rođeni	Umrli	Prirast	Rođenih na 1000 stan.	Umrlih na 1000 stan.	Prirast na 1000 stan.
1971.	960	740	220	15,1	11,6	3,5
1972.	887	718	169	13,8	11,2	2,6
1973.	905	750	155	14,1	11,7	2,4
1974.	925	693	232	14,4	10,8	3,6
1975.	897	673	224	14,0	10,5	3,5
1976.	899	656	243	14,0	10,2	3,8
1977.	906	681	225	14,1	10,6	3,5
1978.	841	693	148	13,0	10,7	2,3
1979.	846	708	138	13,1	11,0	2,1
1980.	909	702	207	14,9	11,5	3,4
1981.	899	756	143	14,6	12,3	2,3
1982.	809	747	62	13,2	12,2	1,0
1983.	821	826	-5	13,3	13,4	-0,1
1984.	885	817	68	14,4	13,3	1,1
1985.	833	749	84	13,5	12,2	1,3
1986.	803	785	18	13,0	12,7	0,3
1987.	815	754	61	13,2	12,2	1,0

1988.	770	716	54	12,5	11,6	0,9
1989.	786	772	14	12,8	12,6	0,2
1990.	728	735	-7	12,0	12,1	-0,1
1991. *	604	835	-231	9,9	13,8	-3,8
1992. *	531	640	-109	8,7	10,5	-1,8
1993. *	602	658	-56	9,9	10,8	-0,9
1994. *	642	620	22	10,5	10,2	0,3
1995. *	622	640	-18	10,2	10,5	-0,3
1996.	734	700	34	12,1	11,5	0,6
1997.	733	679	54	12,1	11,2	0,9
1998.	644	666	-22	10,6	11,0	-0,4
1999.	552	673	-121	9,1	11,1	-2,0
2000.	583	657	-74	11,4	12,9	-1,5
1971. – 1980.	8975	7014	1961	14,1	11,0	3,1
1981. – 1990.	8149	7657	492	13,3	12,5	0,8
1991. – 2000.	6247	6768	-521	10,3	11,1	-0,8
1971. – 1990.	17124	14671	2453	13,8	11,8	2,0
1981. – 2000.	14396	14425	-29	12,5	12,51	-0,01
1971. – 2000.	23371	21439	1932	13,2	12,1	1,1

Izvor: Kao tablica 5.

* 1991. – 1995. – nepotpuni podaci. S područja bivše novogradiške općine koja su bila nedostupna hrvatskim vlastima DZS raspolaze samo vitalnom statistikom prognanika.

Tablica 6. B

Prirodno kretanje stanovništva bivše općine Slavonskog Broda (1971. – 2000.)						
Godina	Rođeni	Umrli	Prirast	Rođenih na 1.000 stan.	Umrlih na 1.000 stan.	Prirast na 1.000 stan.
1971.	1689	1078	611	16,8	10,7	6,1
1972.	1640	1071	569	16,2	10,6	5,6
1973.	1668	940	728	16,4	9,2	7,2
1974.	1617	921	696	15,7	9,0	6,7
1975.	1789	991	798	17,3	9,6	7,7
1976.	1783	1005	778	17,1	9,6	7,5
1977.	1767	987	780	16,8	9,4	7,4
1978.	1800	1092	708	17,0	10,3	6,7
1979.	1803	1041	762	16,9	9,8	7,1
1980.	1822	1083	739	17,3	10,3	7,0
1981.	1891	1075	816	17,7	10,1	7,6
1982.	1869	1022	847	17,4	9,5	7,9
1983.	1859	1153	706	17,2	10,7	6,5

1984.	1834	1148	686	16,8	10,5	6,3
1985.	1767	1109	658	16,1	10,1	6,0
1986.	1754	1133	621	15,9	10,3	5,6
1987.	1795	1194	601	16,2	10,8	5,4
1988.	1729	1179	550	15,5	10,6	4,9
1989.	1654	1151	503	15,5	10,8	4,7
1990.	1611	1177	434	15,1	11,0	4,1
1991.	1668	1252	416	14,6	10,9	3,7
1992.	1550	1615	-65	13,5	14,1	-0,6
1993.	1793	1368	425	15,6	11,9	3,7
1994.	1671	1231	440	14,6	10,8	3,8
1995.	1636	1238	398	14,4	10,9	3,5
1996.	1793	1311	482	15,6	11,4	4,2
1997.	1818	1314	504	15,8	11,4	4,4
1998.	1617	1306	311	14,1	11,4	2,7
1999.	1459	1320	139	12,8	11,4	1,4
2000.	1376	1262	114	11,5	10,5	1,0
1971. – 1980.	17378	10209	7169	17,3	10,2	7,1
1981. – 1990.	17763	11341	6422	16,7	10,7	6,0
1991. – 2000.	16381	13217	3164	14,4	11,6	2,8
1971. – 1990.	35141	21550	13591	16,4	10,0	6,4
1981. – 2000.	34144	24558	9586	15,0	10,7	4,3
1971. – 2000.	51522	34767	16755	15,5	10,5	5,0

Izvor: Kao tablica 5.

Tablica 7. A

Migracijski saldo za područje bivše općine Nove Gradiške (1971. – 2001.)					
Međupopisno razdoblje	Popisano stanovništvo	Prirodna promjena	Projekcija	Stvarno stanovništvo	Migracijski saldo
1971. – 1981.	63.754	1.961	65.715	61.267	- 4.448
1981. – 1991.	61.267	492	61.759	60.749	- 1.010
1991. – 2001.	60.749	- 521	60.228	52.416	- 8.212
1971. – 1991.	63.754	2.453	66.207	60.749	- 5.458
1981. – 2001.	61.267	- 29	61.238	52.416	- 8.822
1971. – 2001.	63.754	1.932	65.686	52.416	- 11.338

Izvor: Statistički ljetopisi Republike Hrvatske, DZS, Zagreb, 1992. – 2002. i tablica br. 6. A.

Tablica 7. B

Migracijski saldo za područje bivše općine Slavonskog Broda (1971. – 2001.)					
Međupopisno razdoblje	Popisano stanovništvo	Prirodna promjena	Projekcija	Stvarno stanovništvo	Migracijski saldo
1971. – 1981.	100.311	7.169	107.480	106.400	- 1.080
1981. – 1991.	106.400	6.422	112.822	114.249	1.427
1991. – 2001.	114.249	3.164	117.413	124.349	6.936
1971. – 1991.	100.311	13.591	113.902	114.249	347
1981. – 2001.	106.400	9.586	115.986	124.349	8.363
1971. – 2001.	100.311	16.755	117.066	124.349	7.283

Izvor: Statistički ljetopisi Republike Hrvatske, DZS, Zagreb, 1992. – 2002. i tablica 6. B.

Tablica br. 8

Migracijski saldo za područje Brodsko-posavske županije (1971. – 2001.)					
Međupopisno razdoblje	Popisano stanovništvo	Prirodna promjena	Projekcija	Stvarno stanovništvo	Migracijski saldo
1971. – 1981.	164.065	9.130	173.195	167.667	- 5.528
1981. – 1991.	167.667	6.914	174.581	174.998	417
1991. – 2001.	174.998	2.643	177.641	176.765	- 876
1971. – 1991.	164.065	16.044	180.109	174.998	- 5.111
1981. – 2001.	167.667	9.557	177.224	176.765	- 459
1971. – 2001.	164.065	18.687	182.752	176.765	- 5.987

Izvor: Statistički ljetopisi Republike Hrvatske, DZS, Zagreb, 1992. – 2002. i tablica 5.

Tablica 9. A

Narodnosna struktura Brodsko-posavske županije prema bivšim općinama Novoj Gradišci i Slavonskom Brodu (1991.)						
Općina	Slavonski Brod		Nova Gradiška		Brodsko-posavska Županija	
	Hrvati	97.379	85,23%	43.692	71,92%	141.071
Srbi	7.385	6,46%	12.572	20,70%	19.957	11,41%
Jugoslaveni	3.307	2,90%	1.810	2,98%	5.117	2,92%
Ostali	6.178	5,41%	2.675	4,40%	8.853	5,06%
SVEGA	114.249	100,00%	60.749	100,00%	174.998	100,00%

Izvor: Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. po naseljima, sv. 3., 1855.; sv. 5., 2809.

Tablica br. 9 B

Usporedba rezultata popisa stanovništva Brodsko-posavske županije 1981. – 1991. – 2001. (narodnosna struktura)								
Popis	Hrvati	Indeks	Srbi	Indeks	Jugoslaveni	Indeks	Ostali	Indeks
1981.	128.082	100,00	17.974	100,00	15.912	100,00	5.699	100,00
1991.	141.071	110,14	19.957	111,03	5.117	32,16	8.853	155,34
2001.	166.129	129,71	5.347	29,75	0	0	5.289	92,81
Odnos '91. - '01.	+	+	-	-	-	-	-	-
	25.058	17,76%	14.610	73,21%	5.117	100%	3.564	40,26%

Izvor: *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. po naseljima*, sv. 3. i 5.; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.; Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, materinskom jeziku i vjeri*, Statističko izvješće 1.166., Zagreb, siječanj 2003.

Tablica br. 10 A

Usporedba rezultata popisa stanovništva bivše općine Nove Gradiške 1981. – 1991. – 2001. (narodnosna struktura)								
Popis	Hrvati	Indeks	Srbi	Indeks	Jugoslaveni	Indeks	Ostali	Indeks
1981.	42.567	100,00	11.267	100,00	5.595	100,00	1.838	100,00
1991.	43.692	102,64	12.572	111,58	1.810	32,35	2.675	145,54
2001.	48.471	113,87	2.735	24,27	0	0	1.210	65,83
Odnos '91. - '01.	+	+	-	-	-	-	-	-
	4.779	10,94%	9.837	78,25%	1.810	100%	1.465	54,77%

Izvor: Kao tablica br. 9. B

Tablica br. 10 B

Usporedba rezultata popisa stanovništva bivše općine Slavonskog Broda 1981. – 1991. – 2001. (narodnosna struktura)								
Popis	Hrvati	Indeks	Srbi	Indeks	Jugoslaveni	Indeks	Ostali	Indeks
1981.	85.515	100,00	6.707	100,00	10.317	100,00	3.861	100,00
1991.	97.379	113,87	7.385	110,11	3.307	32,05	6.178	160,01
2001.	117.658	137,59	2.612	38,94	0	0	4.079	105,65
Odnos '91. - '01.	+	+	-	-	-	-	-	-
	20.279	20,82%	4.773	64,63%	3.307	100%	2.099	33,98%

Izvor: Kao tablica br. 9. B

SUMMARY

DEMOGRAPHIC CHANGE IN BRODSKO-POSAVSKA COUNTY,
1981-1991-2001

The Homeland War influenced demographic change throughout the Republic of Croatia. This work seeks to clarify some of the aspects of demographic change which took place in the territory of the *Brodsko-Posavska* County between the censuses taken in 1991 and 2001. Other than direct population losses, which had a large impact on the population, this territory experienced unfavourable trends in migration. In this County, created out of the former districts of Nova Gradiška and Slavonski Brod, various indicators are apparent, and the greater vitality of the population of the Slavonski Brod area is obvious. The demographic impact of the Homeland War can be observed to its greatest extent on patterns of migration and in the national structure of the population. Yet the war was not the decisive influence on negative demographic patterns because the processes of mechanical and natural depopulation as well as unfavourable migration processes were intensified as early as the 1970s. This is especially true of the district of Nova Gradiška. Indeed, the Homeland War was one of the destabilizing factors in the demographic development of the County, but it did not have a decisive impact on the other demographic patterns. Special attention has to be paid to the wide dispersal of the population and its national structure because the Homeland War had a rather large influence on this issue. The western regions of the County were almost entirely abandoned by the Serb population, and a very small portion returned. Besides being depopulated, the population of this region is also aged; moreover, those who have returned to live here tend to be older as well. This is substantiated by the natural migration of the population from the territory of the former district of Nova Gradiška, which in the last census was unfavourable. According to the results of the last census, there was also a large change in the nationality structure of the population. The number and proportion of Croats increased, while the numbers for other nationalities declined in relative and absolute terms. The largest decline occurred among the Serbs, whose numbers, compared to 1991, declined by 14,610 persons, or from 11.41% of the population to 3.02%. The category of Yugoslav was not listed in 2001, and the number of people claiming other nationality declined from 8,853 to 5,289, a decline of slightly more than 40%. The demographic losses recorded in the census were made up by migration of Croats from Bosnia and abroad, increasing thus the proportion of Croats in the population. It should be concluded that with regard to the beginning of the process of mechanical and natural depopulation of the *Brodsko-Posavska* County in the 1970s, the Homeland War did not have a decisive role in demographic trends, that is, in the changes recorded

between the last two censuses, but that it had a decisive impact on the nationality structure of the population of the County.

Key words: Republic of Croatia, Brodsko-Posavska County, Slavonski Brod, Nova Gradiška, Homeland War, Demographic change